

DR. EMICH GUSZTÁV

**GAZDASÁGI ÉS
TÁRSADALMI MEGÚJHODÁS**

ATHENAEUM
IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. NYOMÁSA
BUDAPEST, 1930

50200. — Athenaeum r.-t. könyvnyomdája, Budapest.

Atyám emlékének

Egész életemben, hosszú közpályádon keresztül, föl a miniszteri székhöz, az önzetlen, a hazafiúi munka, a kötelességteljesítés embere voltál.

Életemmel példát mutattál nekem is. Szavaiddal, oktatásaiddal bevédted lelkembe a hazaszeretetet, mely megszenteli, fölemeli lelkünket; a munka szeretetét és megbecsülését, ami tartalmat ad az emberi életnek; a kötelességteljesítés parancsát, ami egyedül lehet szilárd alapja a férfi önértetének.

Példádat követve, tanításaid megőrizve indulok most a nyilvánosság útján szolgálni a haza, a köz ügyeit, érdekeit. S az út kezdetén, megilletődött szívvel, fiúi hálával szentelem ez első zsongó a Te nemes, soha el nem halványuló emlékednek . . .

Száz évvel ezelőtt, 1830 január 31-én jelent meg a magyar könyvpiacra Széchenyi István gróf első nagy munkája, a *Hitel*.¹ Az a könyv, mellyel Széchenyi reformatori működését megkezdette s mely éppen ezért korszakot nyitó, korszakot alkotó jelentőséggel bír nemzetünk történetében. Az a könyv, mely nemcsak egy nagy politikai tett volt, hanem az első nemzetgazdaságtani munka is hazánkban s mint ilyen új utakat nyitott meg a magyar gazdasági élet, gazdasági fejlődés előtt.

Midőn Széchenyi föllépett, «álomkórságban dermedezett nemzete». Ilyen dermedt, beteg volt gazdasági élete is. A birtokos nemesek kezdetleges terménygazdaságot folytattak. A munkát a jobbágyok végezték. Ipara pangott, kereskedelme alig valami.² Úr és paraszt, nemes és jobbágy szegényen éldegélt. És szegény volt, nagyon szegény az egész ország. «A magyar birtokos szegényebb, mint birtokaihoz képest lennie kellene.» «A magyar birtokos nagyszámú gulyája, tölt gabonavermei mellett is koplal, hogy szinte éhen hal.» «A magyar parasztoznak nagy része dinnyével és máléval él.»

¹ *Hitel*. Írta gróf Széchenyi István. Pesten, Petróczy Trattner J. M. és Károlyi István könyvnyomtató intézetében. 1830. Honunk szebbelkű asszonyainak ajánlva.

² Egykor híres és virágzó állatkereskedését, mely még a török hódoltság idején is fél Európára kiterjedt, tönkretette a bécsi kormány. Takáts Sándor: *Rajzok a török világból*. Budapest, 1915-1917. I-III. k.

Széchenyi elsősorban ezen szomorú gazdasági állapotokon akart segíteni. Gazdaggá, vagyionossá akarta tenni az országot, hogy politikailag is független lehessen. «Mert csak a vagyonos nemzet szabad.» (Hitel, 48.1.) Hitelével fölírta százados álmaiból nemzetét, a gúny és szarkazmus fegyvereivel támadta elavult intézményeit, megismertette vele nyugat haladó eszméit, követte az ősiség eltörlését, a föld felszabadítását, a jobbak földhözjuttatását, robot helyett szabad munkát, a kereskedelem részére új utakat, új közlekedési eszközöket stb. s mindezzel egy nagy, az egész országra kiterjedő *gazdasági megújulás* útjára vezette nemzetét.

A Hitel megjelenésének századik évfordulóján ismét súlyos bajok, nehéz viszonyok közt vergődik Magyarország gazdasági élete. Nagy gazdasági válság rázza meg egész gazdasági épületünket, nem kímélve egyetlen társadalmi osztályt, a gazdasági életnek egyetlen rétegét sem. Világválság, mert kiterjed egész Európára, sőt hullámai átsapnak az Újvilágba is. Világkrízis, melyhez hasonlót nem ismer a gazdaság történelme. Rohanásában nem lehet föltartóztatni. Útját pusztulás és romok mutatják. A teljesen elszegényedett középosztály már csak a mindennapi kenyérért küszködik. A szellemi munkások ezrei munka nélkül lézengnek. A művelt, diplomát szerzett ifjúság nem tud elhelyezkedni sehol. A műhelyekben csend, mert megállt a munka, mert nincs megrendelés. A bezárt üzletek száma egyre több. A gyárakban csak korlátolt munkakerővel dolgoznak. Ezer és ezer munkás kéz hasztalan nyúl ki munka után. A mezőgazdaság pedig, Magyarország egész gazdasági életének alapja, élet-halálharcot vív a végső pusztulással.

E válságos helyzetben, e súlyos viszonyok között kötelessége mindazoknak, kik a nemzet jövőjét szívükön hordozzák, kik a nemzet gazdasági életében vezető

állást foglalnak el, keresni, kutatni azokat az eszközöket, melyek segítségével a reánk nehezedő válság súlyát legalább némileg enyhíthetjük; keresni a módot arra, hogy a jelen nehéz viszonyai között úgy ahogy meg tudjunk élni; keresni az utat, melyen egykor minden válságot legyőzve, *egy újabb gazdasági megújulás felé vezethetjük nemzetünket*. Széchenyi nyomdokain, Széchenyi példáját követve. Nem az ő programját újítva föl, ezt már régen megvalósította az élet, de az ő lelke, az ő szelleme szerint. Azzal a «zarándoki komolysággal», mellyel Széchenyi útjára megindult, azzal a nagy és önzetlen hazaszeretettel, mely néhol oly megrázó erővel tör fel könyvének lapjain, azzal a nagy erkölcsi felelősségérzettel, mely Széchenyit minden cselekedetében áthatotta, mely erkölcsi felelősségérzet egyedül képes a kimondott szónak súlyt és jelentőséget kölcsönözni.

I.

A méltán nagy tekintélynek örvendő angol folyóiratnak, az Edinburgh Review-nek egyik múlt évi füzetébe R. B. Mowart hosszabb tanulmányt írt Európa elszegényedéséről s az Európára nehezedő nagy gazdasági válságról. Tanulmányában a kiváló szerző különösen a válság okait kutatja s fejtegetésének végső eredményeként e válság okául az európai tőkehiányt, Európa eladósodását Amerikával szemben, s az egyes európai államok közt fennálló vámsorompókat nevezi meg.

A mi véleményünk szerint R. B. Mowart megállapításai nem magyarázzák meg világosan a nagy gazdasági válság okait s a válasz, melyet ő a feltett kérdésre ad, nem hatol le a dolog lényegéig. Kétségtelen, a tőkehiány, a vámsorompók stb. szintén hozzájárultak ahhoz, hogy a válság így ki élesedett, azonban inkább eredményei, termékei, mintsem okai a válságnak. Az egy-

másból eredő, egymással összefüggő okok és okozatok hosszú sora fejlesztette ki egész terjedelmében a mai világkrízist. S csak ha e hosszú láncoron végigmegyünk, jutunk el a kezdet kezdetéhez s csak ha a gazdasági élet örök érvényű törvényeit is figyelembe vesszük, találjuk meg a tulajdonképpeni okot, mely a lavinát megindította. *A kezdeti okot: hogy meg lett zavarva a termelés rendje, hogy fölbillent az egyensúly a termelés és fogyasztás között.*

A gazdasági élet törvénye az, hogy a termelésnek és fogyasztásnak egymással arányban kell lennie. Ezen az arányon nyugszik a gazdasági élet rendje, békéje, nyugodt fejlődése. Ha ez a termelési rend megzavartatik, ha ezt az arányt a termelés nem tartja szemel előtt, akkor zavarok, válságok, krízisek következnek be a gazdasági életben.

A világ ma sokkal több gabonát termel, mint amennyire a fogyasztásnak szüksége van. A háború után megindult gazdasági munka a többtermelés jegyében indult meg, különösen a mezőgazdaság terén. Többet termelni, sokat, egész a végtelenségig. Amerika kezdte meg elsősorban ezt a túlhajtott termelési rendet s Argentína, az Unió, Kanada azóta szinte hihetetlen mennyiségeket produkáltak. És pedig olcsón. A legnagyobb tökélyre emelt gépeikkel csaknem emberi közreműködés nélkül dolgoznak. Hogy milyen arányú ez az amerikai termelés, legjobban mutatja Kanada példája. Kanada, melynek éppúgy nyolcmillió lakosa van, mint a mai Csonka-Magyarországnak, 1928-ban egymaga 168 millió métermázsa gabonát termelt, míg mi mindössze 27 milliót.

De többet termel ma Európa is. Mussolini kiadja a parancsot: Itáliának annyi gabonát kell termelnie, amennyire a belső fogyasztásnak szüksége van. És 1921-től 1926-ig Olaszország 2,383.000 hektár mocsaras

területéből 1,227.000 hektárt művelhetővé tesznek, és ugyanezen idő alatt Itália gabonatermelése 50 millióról 60 millió métermázsára emelkedik.³ Magyarországon ugyanezen idő alatt több mint 200.000 holddal növekedik a búzatermő terület. A nagy ipari államok, melyek eddig bevitelre szorultak, szintén előretörnek a gabonatermelés terén. Az «önellátást» tűzve ki célul maguk elé, legalább annyi gabonát akarnak termelni, amennyi a belső fogyasztásra elegendő. Legújabban még Svájc is azon gondolkodik, hogy hegyoldalain, havasi legelőin gabonát fog termelni.

De mialatt a gabonatermelés ily nagy arányokat vesz, azalatt a másik oldalon a kenyérfogyasztás egyre csökken. Az utolsó tíz év alatt a kenyérfogyasztás, Olaszországot kivéve, az egész világon csökkent. Csökkent Angliában csaknem 50, Belgiumban több mint 20 százalékkal. Franciaországban a múlt évben a kenyérfogyasztás csökkenése folytán már az állatok etetésére használták a gabonát.⁴ Amerikában, hol a háború előtt 5-30 bushel volt személyenként a fejadag, ma már 4-26 bushel.

A termelés és fogyasztás közti arány illetően megzavarásának első következménye aztán az lesz, hogy ma mindenütt nagy, hatalmas gabonafölöslegek vannak. A Római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet kimutatása szerint 1926—27-ben már 30,000.000 métermázsa búzafölöslege volt a világnak. Csak búzából!

³ Bikkal Dénes: Mussolini és a többtermelés. Magyar Szemle, 1928 júliusi füzet.

⁴ A Le Correspondentban, mely egyike Franciaország legelőkelőbb folyóiratának, mely a múlt évben ünnepelte fennállásának 100-ik évfordulóját, De Grandmaison kimutatja, hogy Franciaországban a kenyérfogyasztás évről-évre csökken, a búza ára oly alacsony lett, hogy gazdaságosabbnak látszott inkább ezzel az olcsó gabonával etetni a marhát, mint a drága szénával. De azért a szerző mégsem hiszi, hogy a francia parasztot más termelési ágakra lehetne szoktatni.

És ez a fölösleg 1928—29-ben már 90,000.000 méter-mázsára emelkedett. Sőt vannak olyan statisztikai kimutatások is, melyek szerint a világ ma 300 millió métermázsa gabonával termel többet, mint amennyire a fogyasztásnak szüksége van. Háromszáz millió métermázsa gabona évente, amit nem lehet eladni, amire nincs szükség, ami fölösleges!

A termelés rendjének megzavarása, a termelés és fogyasztás közti arány feldöntése idézte elő aztán azt, hogy a búza ára esik, egyre olcsóbb lesz s egyre lefelé menő tendenciát mutat. A gazdasági életnek ugyanis örök érvényű törvénye az, hogy az árakat a kereslet és kínálat közti arány alakítja ki. Ha nagy a kínálat, esnek az árak; ha kevés az áru, emelkednek. Ezen változtatni, ezen segíteni nem tudunk. Mikor Magyarországon 32 pengő ára volt a búzának, jött Amerika az ő rengeteg termésével, a 21 pengős nemzetközi árral és a magyar búza egy év alatt több mint tíz pengővel zuhant lefelé. És ma a tiszavidéki új búzát 15 pengő körül veszik a budapesti tőzsdén. Oly ár, mely mellett a mezőgazdaság meg nem élhet, mely mellett tönkre kell mennie.

A gabonaárak ezen nagymérvű visszaesése alapja és megindítója annak a nagy mezőgazdasági válságnak, mely súlyos terhével, nyomasztó következményeivel ránehezedik az egész világra. Természetesen, Magyarország kétszeresen érzi és szenved e terheket, mert Magyarország még ma is, tekintettel az agrár népesség számára, elsősorban agrárország.⁵ Sőt ma, a trianoni diktátum után, még inkább az, mint valaha. A mezőgazdaság hazánknak a legtöbb embert eltartó, a legtöbb embert foglalkoztató s azért az ország min-

⁵ Korányi Frigyes: Széljegyzetek Magyarország újjáépítésének történetéhez. Budapesti Szemle, 1928 januári füzet.

den irányú gazdasági forgalmára legnagyobb kihatással bíró ága. Magyarország nemzeti jövedelme, kivitelezése, vásárlóképesége, minthogy az iparban még mindig behozatalra szorulunk, a mezőgazdasággal függ össze. Nálunk tehát a mezőgazdaság válsága egyenesen nemzeti veszedelem.

Természetesen az alacsony árakon kívül egyéb okok is hozzájárultak még mezőgazdasági helyzetünk súlyosbításához. Első az értékesítés nehézsége. Mi még ilyen alacsony árak mellett is csak nehezen tudjuk gabonatermésünket értékesíteni. Azok az országok, melyek egykor termelésünket felvették, ma magas védvámokat zárják el tőlünk magukat. Azok az államok, melyek azelőtt velünk együtt részesei voltak egy nagy gazdasági egységnek, ma örvendező szívvvel néznék teljes elpusztulásunkat.

Súlyosbítja továbbá mezőgazdasági helyzetünket az is, hogy a termelés nagyon, de nagyon megdrágult. Megdrágítja ezt legelőször is a mezőgazdaságra nehezedő súlyos közteher. Míg a háború előtt, 1913-ban egy katasztrális holdra 2534 pengő jövedelem mellett 5-04—570 pengő közteher esett, addig 1927-ben egy katasztrális holdra 14-60 pengő jövedelem mellett 12 2· pengő közteher esett. Oly terhet jelent ez, mely a magángazdaságot már eleve megfosztja a haszon, a siker minden reményétől.

Megdrágítja továbbá a mezőgazdasági termelést a hitel hiánya, hogy nem jut rendes, hosszúlejáratú kölcsönhöz, legfeljebb uzsorakölcsönt kap, mely után 14—15 százalékos kamatot kell fizetnie. Végül, a mezőgazdasági termelés lényeges drágítója az ipar, az iparcikkek folytonos drágulása, a kartellek korlátlan, senki által felelősségre nem vont, nem ellenőrizett gazdálkodása és az az agrárrolló, mely még mindig oly mélyen vág bele a magyar mezőgazdaság testébe.

Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület nemrég kiadta egy több mint kétszázoldalas kötetben a magyar mezőgazdaság válságstatisztikáját. E megdöbbentő adatokban gazdag könyvben olvassuk: «A megvizsgált 82 mezőgazdasági üzem közül 1927-ben 53 üzem záródott nyereséggel és 29 üzem záródott veszteséggel.» Ami annyit jelent, hogy a magyar mezőgazdaság 35 százaléka veszteséggel dolgozik, a saját vagyont fogyasztja, tőkét költi, míg egészen tönkre nem megy. Ez a pusztulás kezdete. És olvassuk tovább e szomorú könyvben: «Országosan mérlegelt átlagban az összes befektetett tőke a megvizsgált 82 üzemben 1927-ben a forgalmi telekérték szerint 1/24 százalékkal, a katasztrális hozadéki telekérték szerint 1.56 százalékkal kamatozott.» Vagyis, míg a háború előtt a földben fekvő tőke Európa-szerte 5—6 százalékos jövedelmezett, ma ez a százalék leszállt 1½ százalékra.

Így jutottunk el odáig, hogy már inog és reng lábunk alatt a magyarföld. Hogy a legutóbbi gazdasági évben több mint 10.000 törpe- és kisbirtokos került csődbe. Hogy Magyarországon jelenleg csaknem egy millió hold föld eladó, melyet sem kényszereladás útján, sem szabad eladáson nem lehet eladni. Nem veszi meg senki. Mert a magyar föld már nem hoz jövedelmet.

A mezőgazdaság ezen válsága azután nem maradt meg s természeténél fogva nem is maradhatott meg a gazdasági élet magában álló, elszigetelt jelenségének., Mert a gazdasági rend szintén organikus szervezet, melyek részei természetes és szükségképpen összefüggésben vannak egymással s az egyik résznek fellendülése, virágzása vagy hanyatlása és sorvadása kihat a többi részek fellendülésére vagy gyöngülésére. Nemrég maga a Magyar Nemzeti Bank illusztris elnöke figyelmeztette egy felszólalásában a magyar gazdasági élet munkásait ezekre a szükségképpen meg nem változtatható össze-

függésekre, melyekről nálunk oly hamar megfeledkeznek, ha gazdasági kérdésekről van szó. Ennek az igazsága bizonyult be most is. A válságba jutott mezőgazdaság válságba sodorta az ipart. A mezőgazdasági válság után következett az ipari válság.

A világgazdaság szempontjából számba jöhető országok lakosságának több mint fele mezőgazdasággal foglalkozik, a földből él. Világos és egyszerű dolog tehát, hogy az ipar fogyasztóinak is több mint fele a mezőgazdaság munkásai sorából kerül ki.

Ha a mezőgazdasággal való foglalkozás meghozza gyümlöcsét, ha a föld bőven megfizet művelőinek, akkor a népesség ezen nagy tömege bőven be tudja szerezni majd ipari szükségleteit és birtokát is fel tudja szerelni az ipar azon termékeivel, melyekre a földműveléshez szüksége van. Ellenben, ha a föld csak szűk marékkaal adja meg neki a megélhetés lehetőségét, akkor ez a számra oly hatalmas tömeg kénytelen lesz nemcsak a saját ipari szükségleteit korlátozni, de jobb időkre halasztani mindazon iparcikkek beszerzését, melyekre a földbirtok üzemeltetéséhez nincs okvetlenül szüksége. Amily mértékben fogy és gyöngül a mezőgazdasági lakosság vásárlóereje, oly mértékben fogy az ipari fogyasztás is és lesz megzavarva az ipari termelés rendje. Mert elvégre az iparban is ugyanazon törvény uralkodik, hogy a termelésnek és fogyasztásnak arányban kell lennie egymással, hogy nem elég csak termelni, sokat, egész a végtelenségig, de a termelt javakat el is kell osztani, el kell fogyasztani.

Természetesen az iparban is vannak még más okok is, melyek a válságot előidézték és kimélyítették. Oroszország a maga 100 milliónál sokkal több lakosával teljesen el van vágva most a világ ipartermékeitől. Indiában bojkottálva van az európai, áru politikai gyűlöletből. Kínába megszűnt a bevitel, a belső

polgárháborúk miatt. Pedig ezek az országok nagyfontosságú piacai voltak az európai iparnak.

Az ipari válságnak, az ipari termelés csökkenésének nyomait láthatjuk mindenfelé. Angliában az utolsó félév alatt havonként 150 millióval csökken a kivitel és ősrégi híres gyárak szüntetik be a munkát. Németországban az egykor világhíres vas- és vegyipar alatt inog a föld. A hatalmas Allgemeine Elektrizitätsgesellschaft csak a napokban tette közzé, hogy 2000 munkást és hivatalnokot volt kénytelen elbocsátani és ugyanekkor a Siemens-Schuckert cég 1800 munkást és hivatalnokot bocsát el, kijelentve, hogy ha a helyzet rövidesen meg nem változik, újabb elbocsátásokra lesz kényszerítve.

Az ipar válságát jelenti továbbá az is, hogy a vasúti forgalom, Franciaországot kivéve, egész Európában jelentékenyen csökken s a német vasutak bevétele egy év alatt 12 százalékkal csökkent.

Nálunk Magyarországon ugyanez a helyzet. A magyar ipar az ipari statisztika kimutatása szerint, 1928-ban összesen 2800 millió értékű árut termelt, tehát majdnem három milliárdot. 1929-ben ez a termelés 2800 millióról leszállt 2300 millióra, vagyis a magyar ipari termelés egy év alatt egy fél milliárddal lett kisebb. És ha ennek okát keressük, azt is megtaláljuk a Pénzügyi Központ egyik mintaszerű jelentésében, mely az 1929. évi gazdasági állapotokról számol be. E jelentés kimutatja, hogy az 1929. évben, tehát ugyanazon idő alatt, mezőgazdasági lakosságunk vásárlóereje félmilliárddal csökkent. Íme, a magyar ázat. Iparunk félmilliárddal kevesebbet termelt, mert a mezőgazdasági népesség felvevőereje félmilliárddal kisebb lett. A két tétel szám szerint is megegyezik egymással, szám szerint is fedi egymást.

Hogy a mezőgazdaság és ipar eme súlyos helyzete válságba sodorta aztán a kereskedelmet is, arról

szinte fölösleges bővebben megemlékezni. Hiszen a kereskedelem függvénye a mezőgazdaságnak és iparnak. Hivatása mindkettő termékeit elvinni a fogyasztókhoz. Ámde, mikor a fogyasztók vásárlóképessége a minimumra csökkent; mikor a fogyasztók legnagyobb része, a nagy tömeg, már csak a legszükségesebb cikkek bevásárlására szorítkozik, akkor a kereskedelem a legnagyobb erőfeszítéssel sem képes magát a régi színvonalon fenntartani.

A mezőgazdaság és ipar válsága azután még egy súlyos, egész gazdasági életünket megbénító, sőt teljesen megakasztó veszedelmet idézett elő. A hitel válságát, a hitelkrízist. A gazdasági életnek okvetlen szüksége van pénzre, tehát hitelre. Enélkül nincs gazdasági élet, munka és termelés. A tőke az a gazdasági életben, ami a vér az emberi szervezetben. Kell, hogy örökösen keringjen, mert különben megszűnik az élet; kell, hogy eljusson az emberi test minden szervéhez, mert e nélkül elhalnak, elpusztulnak a szervek. Ma egész Európában csak nehézkesen, akadozva megy végbe ez a gazdasági vérkeringés. Azért, mert a háború alatt és után óriási tőkék pusztultak el itt, mert Európa vérének, aranyának nagy részét felszívta Amerika s onnét csak rendetlenül özönlik az vissza; azért, mert ma az államok oly súlyos terheket rónak az alattvalók vállaira, melyek a tőkeképződést megakadályozzák. Nálunk Magyarországon pedig teljesen megállt a tőke forgása. Nem a tőke teljes hiánya miatt talán. Hiszen van tőke nálunk is, ha nem is annyi, mint külföldön. A Pénzügyi Központ kimutatása szerint ez év elején több mint négy milliárd, pontosan 4424 millió ú. n. dolgozótőke volt a bankok és takarékpénztárak kezében. De nem dolgoznak vele, nem sietnek vele halódó gazdasági életünk megmenntésére. Miért? Azért, mert a mezőgazdaság beteg, az

ipar beteg, a pénz pedig óvatos, fél a kockázattól, nem szeret betegekkel foglalkozni. A tőkében nincs altruizmus, hiszen a kapitalizmus gyermeke. Ezért nem annyira hitelkrízis, mint inkább bizalmi krízis van nálunk. Beteg egész gazdasági életünk, tehát a tőke visszahúzódik. Ez az oka a sok bukásnak, kényszeregyességnek, csődnek. A kézműiparos tönkremegy, mert nincs hitele, amivel anyagot vásárolhatna. Régi, jól megalapozott üzletek mennek tönkre, mert nincs hitel, melynek segítségével átvergődhetne e nehéz idő-kön. S a mezőgazdák tönkremennek, mert hitel nélkül nem bírják tovább folytatni a gazdálkodást.⁶ És nincs hitel új vállalkozásokra, új kezdésekre sem, ami némi életet öntene elsorvadt gazdasági életünkbe.

Így borította el a világ egész gazdasági életét az a nagy áradat, amit gazdasági világválságnak, világvilágválságnak nevezünk. Így lett beteg a gazdasági rend egész szervezete. És ez a beteg szervezet kitermelte a mai idők legnagyobb baját, legnagyobb veszedelmét: a munkanélküliséget. A munkanélküliséget, mely ma már elterjedt az egész világon. A munkanélküliek félelmes hadseregét, mely egyre nő, egyre szaporodik. Angliában ma már több mint két és fél millió munkanélküli van. A munkáskormány alatt több mint egymillióval szaporodott számuk. Németországban három és fél millió munkanélkülit segíyeznek, de ötmillióra

⁶ Bukások, csődök, a nagy válság velejárói világszerte. Nitti, Olaszország volt miniszterelnöke, a Manchester Guardianban statisztikai kimutatást közöl, mely szerint múlt év augusztus havában, tehát egy hónap alatt, Olaszországban 1204, Németországban 845, Franciaországban 811, Angliában 357 volt a bukások száma. Szerinte továbbá Olaszországban a fasizmus hétévi uralma alatt összesen 12.103 volt a megbukott üzletek száma. Nitti itt a Népszövetség statisztikai kiadványaira hivatkozik, mert ő, tudvalevőleg, nem nagy barátja a fasizmusnak.

teszik az összes munkanélküliek számát; Olaszországban állandóan van 300—400.000. Ausztria 100.000 munkanélkült tart el. Amerikában a szenátus kereskedelemügyi bizottságában 3,700.000 munkanélkült ismertek el, bár számuk 7 millióra tehető. Franciaországot kivéve, hol nincs vagy alig van munkanélküli, így van ez mindenütt a világon. Lengyelországban egyre szaporodnak, s még azok az államok is, melyeket a világháború közelebről nem érintett, nyögik ezt a veszedelmet, mint Svájc, Hollandia s a Skandináv-államok. Legutóbb már elterjedt Japánban is, hol több mint 800.000 munkanélküli van már. Hogy nálunk mennyi a munkanélküli, hivatalosan nincs kimutatva. De látjuk körülöttünk a szellemi proletárok ezreit. A szakszervezetek kimutatása szerint az iparban több mint 20.000 beszervezett munkás van munka nélkül. A nem szervezett munkások között szintén lehet ugyanennyi. Ehhez jönnek a földmunkások s a mezőgazdasági munkások tízezrei. A magyarországi munkanélküliek számát bizvást becsülhetjük 80—100.000 főre.

Vagyis az egész világon több mint 15 millió ember van most munka nélkül, családdal együtt 40—50 millió ember. Rettenetes számok! Tizenöt millió ember, akiknek nem jut munka; ötven millió ember, akiknek nem jut kenyér . . .

Már Carlyle megírta: «Nincs szomorúbb látvány a világon, mint egy ember, ki szívesen dolgoznék és nem tud munkát találni.» De nemcsak szomorú, hanem nagy veszedelmekkel fenyegető látvány is ez. Róma munkanélküli proletárijai egykor: kenyeret és cirkuszt követeltek. A keresztény civilizáció légkörében nevelődött munkás nem kenyeret követel, nem cirkuszi játékot, hanem munkát. Tudja, hogy a kenyér megszerzésének jogos, erkölcsi alapja csak a munka. Tudja, hogy

a munka erkölcsi törvény, parancs, elhívás és hogy dolgozva erkölcsi rendeltetését teljesíti. Micsoda rombolást okoz azután lelkében, hogy erkölcsi kötelessége teljesítésében megakadályozza őt az élet, az állam, a társadalom, a tőke, az urak, a gazdagok, a szerint, hogy mire vezet vissza munkanélküliségét. Ehhez járul a csakhamar fellépő nyomor. Először elpusztul a családi otthon, melynek berendezései egymásután kerülnek eladásra. Aztán eljő az idő, mikor már nincsen, «nincs otthon kenyér, pedig a gyermek, asszony enni kér.» Lelkében fölgyúl, fölhalmozódik a keserűség, a gyűlölet, a rombolás vágya, azzal a társadalommal, azzal a világrenddel szemben, mely nem ad neki munkát. És befogad lelkébe minden izgatást, lazítást, szocializmust, kommunizmust, ami le akarja dönteni a fennálló társadalmi rendet.

Az agg William Green, az amerikai munkásszövetség elnöke mondta most nemrég az amerikai szenátus egyik bizottságában: «A munkanélküliség további növekedése esetén Amerikában forradalom tör ki. A munkásság hangulata rendkívül elkeseredett és többé — semmi sincs kizárva.» Intő, figyelmeztető szó, melyet meg kellene hallani az egész világon és különösen nálunk. Nálunk, hol a kommün napjai nem múltak el nyomtalanul a dolgozók fölött, hol a budapesti munkanélküliek a rendőröket inzultálják, az orosházi magyar földmunkások Kun Bélát éltetik, hol az ország szívében s a vidéki városokban egyre kommunista összeesküvőt fogdos össze a rendőrség.

Ez a képe, halvány színekkel megfestett képe a világ rendjét megzavaró nagy gazdasági világválságnak. Sötét, komor, vigasztalan kép. De a valóság — még sötétebb. Hol az új Széchenyi, ki e mélységekből ismét a gazdasági megújulás magaslataira fogja vezetni a nemzetet?

II.

Ennek a nagy, ennek az egész világra kiterjedő és az egész világ gazdasági rendjét felforgató gazdasági válságnak súlyos terhei, keserves megpróbáltatásai alatt nyög és vergődik ma a mi hazánk is. A világválság eljutott hozzánk is. Tőlünk függetlenül, földrajzi helyzetünkön fogva, gazdasági berendezkedésünk következtében lépte át határainkat. Nem vádolhatunk miatta senkit, nem vonhatunk ezért felelősségre senkit sem. Hiszen itt vagyunk, itt élünk Európa keletén, beszorítva a többi nemzetek közé. Mezőgazdasági terményeinkkel kivitelre utalva, ipari cikkekben behozatalra szorulva, a legszorosabb gazdasági viszonyban élünk a többi nemzetekkel, megérezve a gazdasági élet minden megváltozását, kitéve a gazdasági élet minden megrendülésének. Nem maradhattunk meg tehát magános szigetnek a nagy áradatban, mely az egész világot elöntötte.

Természetesen, arról is meg kell győződve lennünk és azt is be kell látnunk, hogy mi egymagunkban ezt a nagy világválságot megoldani és a megzavart gazdasági rendet helyreállítani képtelenek vagyunk. Hiszen sokkal kisebbek, sokkal szegényebbek vagyunk, hogyan befolyással tudnánk lenni az egész világ gazdasági életére, és sokkal jelentéktelenebb a mi egész gazdasági életünk, hogyan irányítani tudnók vele az egész világot.

Am azért azt sem engedhetjük meg magunknak, hogy most már tétlenül nézzük a válság pusztításait és ölötett kezekkel várjuk, míg a vész átvonul fölöttünk. Hiszen igaz, valamikor majd csak vége lesz ennek a válságnak is. Végre is a világon minden elmúlik és semmi sem tart örökké. Elmúlhatik úgyis, hogy Európa vezetői, vagy legalább azok az államok, amelyeknek közös érdekeik vannak, egyesült erővel fogják a gazda-

sági élet rendjét visszaállítani. De elmúlhatik úgyis, hogy maga a válság fog, legmélyebb pontra eljutva, saját terhe alatt összeroskadni. Amint a gazdasági életben sokszor meg szokott történni, hogy a legmélyebb pontra jutott dekonjunktúra kiindulási pontja lesz egy újabb konjunktúrának. Azonban bármelyik eset álljon is be, még «messze az út odáig». Addig vagyonok pusztulnak el, értékek mennek tönkre, egzisztenciák semmisülnek meg. Mi ezt be nem várhatjuk. Hiszen nekünk már nincs sok elveszteni valónk. Ami már ezentúl pusztulna, az már nemzeti érték, nemzeti vagyon lenne, mellyel együtt pusztul a nemzet is.

Nem tehetünk egyebet, minthogy minden erőnket összeszedve iparkodunk szembeszállani és megküzdeni a ránk zúdult válsággal. Amint ezer éven keresztül megküzdöttünk mindenféle válságokkal. Ez a kötelességünk most, kötelességünk a hazával és a jövővel szemben. Folytatni tovább a gazdasági életet úgy, ahogy az most lehetséges, hogy minden fel ne boruljon, hogy végkép meg ne szakadjon a gazdasági élet. Enyhíteni a bajokat, hogy elviselhetőbbek legyenek azok, ha már gyógyítani nem is vagyunk képesek. Vigyázni arra, hogy mind az a veszedelem, melyet a megzavart gazdasági rend méhében hordoz, ki ne törjön és el ne árásson minket. És végül iparkodunk kell a válság pusztításait minél kisebb térre szorítani, megmentve azokat az értékeket, melyek egy jobb időben a gazdasági megújulás alapját fogják képezni. Ez álláspontból kiindulva, legelső feladatunk most a gazdasági élet azon sebeit orvosolni, melyek a legégetőbbek s melyek kezelés nélkül megrontanák az amúgy is beteg gazdasági élet egész szervezetét. És ezek között első helyen áll: a munkanélküliség kérdése. A munkanélküliség a mai megzavart gazdasági élet legszomorúbb terméke, a nagy gazdasági válság

legégetőbb sebe. Ezt kell legelső sorban megszüntetni, megorvosolni nekünk is. Hiszen Magyarországon ma több mint 80—100.000 munkanélküli van és ez a szám, ha a munkanélküliség terjedésének útját nem álljuk, amint csökken a munka a mezőgazdaságban, amint jobban és jobban közeledünk a tél felé, hatalmas arányokban fog nőni, szaporodni. És ezzel a hatalmas, félelmetes hadsereggel hátunk mögött, fogunk-e tudni nyugodtan élni, dolgozni az amúgy is nehéz viszonyok között? És ezzel a hatalmas, elkeseredett hadsereggel szemben tudjuk-e biztosítani, tudjuk-e megvédeni a belső nyugalmat, a társadalmi békét? Pedig mi semmiképpen sem engedhetjük meg, hogy mind az a nyomor, gyűlölség, elkeseredés, mely a munkanélküliség nyomán fakad, végre is nyílt kitörésekre vezessen. Hiszen ellenségeink erre lesnek, erre számítanak. Nálunk tehát nemzeti érdek is parancsolja a munkanélküliség megszüntetését, orvoslását. Erre pedig csak egy mód van, a közmunkák megindítása, az építkezések megkezdése mennél nagyobb terjedelemben és mennél hamarabb, míg idő van rá. Ezt teszi most Anglia, melynek kormánya most dolgozott ki 100 millió fontra rúgó közmunkatervet a munkanélküliség leküzdésére; ezt tette évek óta és teszi most is Olaszország, hol évente milliókra rúgó közmunkákat végeznek és ezt teszik a többi államok is. Ezt kell tenni nekünk is, és pedig mielőbb, míg ez a vérző seb beteggé nem teszi egész társadalmi szervezetünket.

Hasonlóképpen égető sebe egész gazdasági életünknek a hitelkérdés. Ez is sürgős megoldásra vár. Hiszen hitel nélkül megakad a gazdasági élet vérkeringése és tönkre megy a gazdasági élet minden ága. Hitel nélkül nincs gazdasági élet. Hogy a mi gazdasági életünkben annyi sok üzlet, vállalat, egzisztencia ment tönkre

és annyi érték ment veszendőbe, azt nem is annyira a gazdasági krízis, mint a hitel hiánya okozta. Hitellel kell tehát ellátni a kézművesipart, mely egyike a legfontosabb nemzetfenntartó rétegnek. Hitellel kell ellátni a kereskedelmet, ebben a kiskereskedelmet, melynek éppen e súlyos viszonyok közt kellene fontos feladatokat teljesítenie. És égetően szüksége van hitelre a mezőgazdaságnak és iparnak is. Meg kell tehát szerezni a külföldi kölcsönt, de be kell állítani a belső tőkét is gazdasági életünk megmentésének szolgálatába. Ezeket a tőkét is meg kell mozdítani, újra termővé kell tenni őket, vissza kell őket adni eredeti rendeltetésüknek, a termelésnek. Kell, hogy a tőke is nemzeti célokat szolgáljon.

És sürgős, szinte életbevágó feladat: a mezőgazdaság megmentése. Igen, most már nem arról van szó, hogy segítsünk a mezőgazdaságon, de hogy megmentjük azt a végső pusztulástól. Mert a magyar mezőgazdaság ma már a pusztulás szélén áll. Pedig a mezőgazdaság válsága nem csupán az agrártársadalomnak válsága, de az egész országnak válsága is. Mert ezt megérzi a társadalom minden rétege, a gazdasági élet minden ága. És az a súlyos fogyasztási válság, mely egyképpen sorvasztja egész gazdasági életünket, ez a megdöbbentő lázmérője gazdasági életünknek, legelső-sorban a mezőgazdasági válság eredménye.

A mezőgazdaság megmentése céljából legelőször is stabilizálni kell a termények árát. Legalább is a búza árát. És pedig oly árban, hogy a gazda legalább a termelés költségeit kapja meg. Mert hiszen, ha nemcsak hogy haszon nélkül dolgozik, de még rá is kell fizetnie, akkor bizony-bizony vagy teljesen tönkre megy, vagy abbahagyja a munkát.

A mezőgazdaság megmentése céljából azután a mezőgazdaságot sürgősen el kell látni hitellel. Hosszú-

lejáratú, olcsókamatozású hitellel, hogy a gazda meg tudjon szabadulni nyomasztó adósságaitól, melyek kamatterhei megnehezítik termelését, hogy a gazda észszerű befektetésekkel rentabilissé tudja tenni üzemét. Sokan azt állítják ugyan, hogy a mezőgazdaság ma már az olcsó, a 7.5%-os hitelt sem bírja el. Ez esetben nálunk is meg lehetne tenni azt, amire Olaszország adott példát. Mussolini, mikor megindította a búzacsatát, nagy kölcsönt nyújtott az olasz mezőgazdaságnak 6.5% mellett, ebből azonban 3%-ot az állam vállalt magára. Szakértők számítása szerint ez az eljárás nálunk 500 millió kölcsön mellett mintegy 15—20 millió terhet jelentene az állam részére. De így megvalósítható lenne az is, amit a nagy angol közgazdász, Walter Bagehot tanított először, hogy a mezőgazdasági kölcsönnek csak akkor van haszna és eredménye, ha lehetővé teszi a haszonnal való termelést. Az ilyen kölcsön fejleszti ki a mezőgazdaság tőkeképző erejét és kiszámíthatatlan értékű ösztönző, élénkítő hatással van a mezőgazdaság termelő munkájára.

Az államnak végül nemcsak a mezőgazdaságot kell megmenteni a pusztulástól, hanem a földet is. Mert a mezőgazdaság pusztulásával pusztul, elértéktelenedik ma már a magyar föld is. Míg nemrégén 2100—2000 pengő volt egy hold föld ára, ma már 600 pengőért sem igen veszik meg és sok helyen a kényszereladásra kerülő földet sem lehet eladni. Ezzel a föld elveszti hitelképességét, a föld tőkeértéke összezsugorodik s ezzel együtt pusztul, megsemmisül a nemzeti vagyon is. Az ilyen birtokokat az államnak kellene megvenni s parcellázás útján birtokpolitikai célokra felhasználni. Természetesen nem újabb földosztásra, földreformra gondolunk, abból már nem kérünk, de Magyarország legnagyobb földművelésügyi miniszterének, Darányi Ignácnak nagy koncepcióira gondolunk.

Bizonyára nagy és nehéz feladatok ezek, de meg kell oldanunk mégis, ha gazdasági életünket a világválság veszedelmein át akarjuk vezetni. Természetesen, e feladatok megvalósítása még nem jelenti a gazdasági megújódást is. Ha e feladatokat megoldjuk, még csak azt érjük el, hogy némi enyhülés, némi megkönnyebülés fog beállni gazdasági életünkben s egy bizonyos nyugvóponthoz érünk el, honnét azután újult erővel, megerősödött bizalommal haladhatunk előre. És ezen a nyugvóponton már megfontolás és megbeszélés tárgyává tehetjük, hogy mily előfeltételek mellett, mily úton, mily eszközökkel indíthatjuk meg azt a nagy munkát, mellyel gazdasági életünk megújódását kívánjuk elérni.

A gazdasági élet megújódásának első előfeltétele, a mi nézetünk szerint az: *hogy olyan légkört, olyan hangulatot és atmoszférát kell teremteni az országban, melyben dolgozni lehet.* Mert a pesszimizmus sűrű, komor levegőjében megáll az alkotó munka; a csüggedés letépi a lélek szárnyait; a kishitőség kiirtja a lelkekből a kezdeményezés, a vállalkozás kedvét. A gazdasági defetizmus éppoly ártalmas, meddő és terméketlen, mint a politikai defetizmus. Azért el kell üznünk magunktól a csüggedés rémét, le kell ráznunk magunkról a kishitúséget, be kell szüntetnünk az örökös panaszt, mely egyébként kifelé ártalmára is van az ország hitelének. Hittel, meggyőződéssel, bizó, reménykedő optimizmussal kell hozzáfogni a munkához, mert egyedül csak ez képes erőt, kitartást, munkakedvet ébreszteni a lelkekben. «Minden tőlünk függ.» Ez volt jelszava Széchenyinek, mikor korszakalkotó munkáját megkezdette. Ezt ismétljük mi is. Minden, vagy legalább is a legtöbb, tőlünk függ. A mi akaratunktól, a mi lelkesedésunktől, a mi munkánktól. Hiszen kétségen kívül, van itt baj elég, van sok sok nehézség,

sok akadály és sok veszedelem vesz körül. De megvan itt ebben az ezeréves hazában, ezen az ezeréves földön minden lehetősége a gazdasági megújulásnak, csak akarni, csak dolgozni kell.

És be kell vinnünk a köztudatba, el kell fogadtatnunk a közvéleménnyel azt az igazságot, hogy ez a súlyos válság elsősorban és mindenekelőtt gazdasági kérdés, nem pedig politika. Hogy ezeket a kérdéseket nem lehet megoldani se kormányrendeletekkel, se politikai rendszerváltozással. A búza ára nem függ se a kormánytól, se a liberalizmustól, sem pedig a demokráciától, hanem a gazdasági élet törvényeitől. Ha a termelés rendje megzavartatott, csak a gazdasági élet törvényei szerint lehet a megzavart rendet helyreállítani. Széchenyi is gúnyolja kortársait, kik még a rossz időjárásért is a királyt, a kormányt szidták. «Nem a király hibája, ha rossz gazdák vagyunk, — írja a Hitelben (205. 1.) — a kormány értünk mindent nem tehet.» Ne tegyük hát mindenért a kormányt felelőssé. És ne üljünk fel azoknak, kik valami más politikai rendszerben vagy demokráciában keresik a gazdasági bajok orvosságát. Van elég demokrácia Angliában^ Németországban, Amerikában és a gazdasági válság mégis egyforma erővel nehezedik ezekre az államokra is. Nem politikával, hanem elsősorban munkával fogjuk ezeket a gazdasági nehézségeket leküzdeni. Közös, egyetértő munkával, melyben egyformán résztvesz minden politikai párt, az egész bürokrácia s a gazdasági élet minden vezető embere. Ez az egyetértő, közös munka fogja elvezetni az országot a gazdasági megújulás küszöbére.

Gazdasági megújulásunk második feltétele: *a közterhek lényeges és radikális leszállítása*. Végre is le kell számolnunk helyzetünkkel. Ha fogcsikorgatva is, de el kell fogadnunk a tényt, hogy Trianon után nagyon

szegény és nagyon kis ország lettünk és ehhez képest kell berendeznünk egész állami életünket és ami fő, — államháztartásunkat is. Ez a kis ország, melynek területe nem több 93 ezer négyzetkilométernél s lakossága alig 8 millió, melynek nincsenek többé hegyei, erdői, bányaiipari gócpontjai, nem bír el olyan állami berendezkedést, olyan államháztartást, mint a régi Nagy-Magyarország. Pedig a mai Magyarország költségvetése még azt is felülmúlja. Csonka-Magyarország évi költségvetése ma már körülbelül egymilliárd pengő, egyötöddel több, mint amennyi Nagy-Magyarország költségvetéséből erre a területre esett. A mezőgazdasági üzemeknek ma holdanként 12 pengő közterhet kell elviselniük. Ma Magyarország minden lakosára, mint azt Teleszky János egyik felsőházi beszédében kimutatta, fejenként 141/45 pengő közteher esik, míg békében csak 89-45 pengő volt. Ez a reánk nehezítő közteher, minden gazdasági depresszió nélkül is, előbb-utóbb tönkre tesz minden magángazdaságot, megakadályoz minden gazdasági életet.

Igaz, az állam nem egy tekintetben szinte kényszerítve volt a közterhek ily nagymérvű fölemelésére. Hiszen az 1929/30. költségvetési évben 123,850 aktív állami alkalmazott mellett 109.198 nyugdíjast kellett eltartanunk. Ám ezek nagy része a megszállott területekről menekült ide, kiket sem magukra hagyni, sem visszakergetni nem lehet. (Békében a nyugdíjasok száma az aktív hivatalnokoknak 5%-a volt.) Az államvasutaknak 30.258 aktív alkalmazottal szemben 45.000 nyugdíjasuk van, akiknek nyugdíjára a vasút évente 55 millió pengőt saját üzemének bevételeiből kénytelen fordítani. És ezek nagy része szintén menekült. Itt vannak azután a hadiárvák, hadiözvegyek és a rokkantak, akiket szintén az államnak kell megsegíteni. Ehhez járulnak az államadóságok, kölcsönök évi kama-

tai, melyek ma már szinte megközelítik az évi 100 millió pengőt. Mindezeket a terheket természetesen el kell viselnünk, bármily nehezek is azok.

Azonban nincs szükség arra a nagy állami apparátusra, mellyel ezt a csonka kis országot még ma is kormányozzák. Nincs szükségünk arra a nagy parlamentre, melynek költségvetése csaknem túlhaladja a régi Nagy-Magyarország parlamentjének költségvetését. Nem lehet továbbra is a mai mértékben folytatni kulturális kiadásainkat. Nem lehet több szociális terhet rakni ennek az országnak vállaira, hiszen elvégre is egy nehéz gazdasági helyzetben vergődő társadalom nem tartozik tőkéket gyűjteni egy boldogabb generáció számára. Be kell szüntetni a különféle állami akciókat, melyek sok-sok millióba kerülnek s mint kapkodó, rendszertelen intézkedések vajmi kevés hasznot hajtottak gazdasági életünknek. Fel kell oszlatni, fel kell számoltatni azokat az alakulatokat, melyek annyi állami pénzt szívtak fel és még csak szándékukban sem volt soha valami eredményt felmutatni. És ami a legfőbb, le kell mondani a jövőben mindenről, ami nem okvetlenül szükséges, ami nélkülözhető, ami fölösleges, ami fényűzés s ami luxus. Soha annyi szükségnélküli, fényűző kiadást nem tett a magyar állam, mint éppen most, a legnehezebb viszonyok között. Mintha ezzel akarta volna eltakarni szegénységünket! Szóval, be kell látnunk végre is, hogy a magyar állam épülete ma nem fényes palota, de egyszerű szükséglakás, melyben kénytelenek vagyunk ideiglenesen meghúzódni. Szobrokkal, freskókkal pedig csak a palotákat szokás felékesíteni. A szükséglakástól nem kívánunk egyebet, mint hogy legyen benne világosság, tisztaság és kenyér. Mert jelenleg a trianoni Magyarország úgy tűnik fel, mint egy birtokát veszített földesúr, aki még mindig ragaszkodik úrhatnámságának külső föltételeihez.

Szigorú takarékossgal és sok lemondással lényegesen le lehet szállítani még ma is állami költségvetésünket. S ennek megfelelően azután lehet könnyíteni a közterheken is. Ezek közt elsősorban a forgalmi adót kell eltörölni, vagy legalább is 1%-ra csökkenteni, mert ez terheli meg legjobban a kereskedelmet és a fogyasztást is. Azután könnyíteni kell egyes fogyasztási adókon és fokozatosan a többi közterheken is.

Ma 160 millió pengő adóhátralék van az országban, pedig már 19 milliót elengedett a kormány. Intő jel, hogy az adózó polgárság már képtelen fizetni a rá rótt közterheket. A múlt esztendő első felében 19,400.000 pengő adót már csak végrehajtás útján tudott behajtani az állam. Az idén ugyanazon időszak alatt már 24,200.000 pengő volt az árverés útján behajtott közteher. Szomorú statisztika arról, hogy a polgárok egy része már nem jövedelméből, keresetéből fizeti közterheit, de vagyonából veszik el azt tőle. Abból a vagyonból, melyet ha megbolygatnak, kikezdenek, végre is — elfogy. És akkor meg lesznek a nagy adók papiroson, de nem lesz, aki megfizesse.

A munkára alkalmas légkör megteremtése, a közterhek leszállítása, okvetlenül szükséges előfeltételei gazdasági életünk megújulásának. E nélkül nem kezdetjük meg a munkát, e nélkül egy lépést sem tehetünk előre. Az alap pedig, melyen a nagy munkát megkezdhetjük, melyen elindulhatunk: *egy szerves, egységes, az egész gazdasági életre kiterjedő, annak minden részét átfogó, a gazdasági élet összefüggéseit figyelembe vevő nagy, gazdasági Programm megalkotása.* Széchenyi is, midőn jött, egy egységes programot adott a Hitelben. «A serény földművelés, a nagyobb ipusztia, a virágzóbb kereskedelem, szóval a jobban bírás.» Ez volt, röviden összefoglalva, a cél, melyet Széchenyi nem-

zete elé tűzött. Ilyen egységes, szerves gazdasági programra van szükségünk ma is. Hiszen ismerünk kell az utat, melyen haladni akarunk; a célt, amely felé törekszünk s a feladatokat, melyeket megoldani kívánunk. Ezt a programot a kormánynak, a gazdasági élet vezetőinek s a szaktudomány embereinek kell megalkotniok. A program megvalósítása, az egész gazdasági élet vezetése természetesen az állam feladata lesz, mert különösen ily nehéz időkben, ennek a súlyos válságnak feltornyosuló akadályai között az állam erős kezének kell vezetni egész gazdasági életünket.

Nagyon természetes azonban, hogy ennek a nagy, mindenre kiterjedő gazdasági programnak alapja és súlypontja nem lehet más, mint a mezőgazdaság. Magyarország elsősorban agrárállam. Az volt mindig, az ma is és ha történelmi hivatását itt Európa keletén a jövőben is be akarja tölteni, agrárállamnak kell maradnia ezentúl is.

Országunk és gazdasági életünk agrár jellegét fenn kell tartanunk azért, mert Trianon óta nincs egyebünk, nincs nagyobb értékünk, nincs nagyobb kincsünk, mint az a pár millió hold termőföld és ez a pár millió termelő nép, melyet ellenségeink még meghagytak nekünk. A magyar föld, melynek értékét Felmer több mint ii milliárdra becsüli,⁷ mely ezer éven át táplálta ezt a nemzetet, mely ma is a legtöbb embert tartja el a hazában. És a magyar nép, mely ezer éven át védte a hazát és ezer éven át fenntartotta a magyar fajt. Goethe azt mondja a Faustban, hogy csak a kis-lakásokban élnek épen a szentségek. A magyar nép

⁷ Fellner Frigyes: A földbirtok jelzálogi megterhelése Csonka-Magyarországon. Budapesti Szemle, 1929. évi októberi füzet.

is bogárhátú kis házaiban nemcsak faji jellegét őrizte meg híven, de a magyar faj lelki kincseit, szentségeit is. Az Isten, a haza szeretete, az erkölcs, a nemzeti hagyományok, a nemzeti nyelv, a népművészet ezekben az apró házikókban él ma is, s ha a nemzet politikában,, közéletben, irodalomban idegen utakra téved, a nemzet lelke mindig ezekbe a kis lakásokba száll vissza, hogy ott újraéledjen, felfrissüljön. Nem szabad tehát a magyar földet pusztulni, elértéktelenedni hagyni, mert vele együtt pusztul a magyar nép is. És nem szabad engedni, hogy a magyar nép pusztuljon, sorvadjon, gazdaságilag tönkre menjen, mert vele együtt elvész,, elpusztul a magyar faj is. Jól írja tehát Bernát István is nagy munkájában, «hogy miután az agrárréteg áll lelkileg és felfogását illetően legközelebb az etikához, a megállapodott, harmonikus lélek állapotához, — ami igen fontos a jövőre nézve is — azért a magyar politikai és gazdasági életnek mindig agrárirányban kell orientálódnia».⁸

De fenn kell tartanunk hazánk agrár jellegét gazdasági szempontokból is. Hiszen egy ilyen országban, mely természeti tulajdonságainál fogva elsősorban mezőgazdaságra van utalva, hol a lakosok legnagyobb része mezőgazdasággal foglalkozik és abból él, a gazdasági élet minden ága a mezőgazdaságtól függ s annak sorsával van összekötve. A magyar kereskedelmi élet legkiválóbb reprezentánsai elismerték ezt, midőn a törvényhozás házában is kijelentették, «hogyha a mezőgazdaságnak jól megy, jól megy a kereskedelemnek». De beismerte ezt már a nagyipar hatalmas testülete is, a GyOSz, midőn legutóbbi közgyűlésén maga az ügyvezető-igazgató fejtette ki, «hogy a gyáripár fejlő-

⁸ Bernát István: Tanulmányok az agrárpolitika és a magyar agrármozgalom köréből. Budapest, Pátria. 1927. 275 l.

dése csak a mezőgazdaság prosperitásának talaján épülhet fel».

Nincs is másképpen. Smith Ádám a maga idejében kétségtelenül mély utakat vágott a népgazdaságtan területén. Ám az ő tanításai fölött is eljárt az idő. Ma már nem tekintünk úgy az iparra, mint a népek gazdagságának egyedüli forrására. Ma már az államok meg vannak győződve arról, hogy az a nép örvend állandó jólétnek, mely a gazdasági tevékenység mindhárom ágát összeköti, vezetőszerepet engedve annak, melyre az ország földrajzi helyzeténél, természeti viszonyainál fogva elsősorban van hivatva. A világ nagy gazdaságpolitikusai egyre inkább ráébrednek arra, hogy nem lehet örökké az iparfejlesztés kérdésével foglalkozni, hanem vele egyenrangú, sőt agrárállamokban előbbrevaló az agrártermelés problémája s a mezőgazdasági termelést épp olyan kereskedelmi politikával kell támogatni, mint az ipari termelést. Azért látjuk, hogy legújabban Európa ipari államai is minden lehetőt megtesznek mezőgazdaságuk emelésére; hogy a hatalmas német gyáripari tröszt milliókat áldoz a német mezőgazdaság talpraállítására és az angol munkáskormány most legutóbb egy nagyszabású, minden részletre kiterjedő agrárprogramot dolgozott ki Anglia mezőgazdaságának felújítása céljából.

De Magyarországnak agrárállamnak kell maradnia a jövőben is azért, hogy történelmi szerepét, történelmi hivatását, melyet ezer éven keresztül annyi dicsőséggel töltött be, a jövőben is híven teljesíthesse. A Gondviselés idáig hozta nemzetünket, hogy itt a «nyugat kapujában» Európa védelmezője legyen a kelet felől reátörő veszedelmek ellen. Mi védelmeztük meg Európát Bizánc minden kultúráját, haladást elsorvasztó levegője ellen; mi védelmeztük meg Európát csaknem két évszázadon át a török áradat ellen; és reánk hárul most

is a feladat, hogy védői legyünk azzal a mindent fel-forgató veszedelemmel szemben, mely jelenleg Moszkvából árad feléje. Ezt a hivatást, ezt a feladatot egy túl-indusztriált, egy elproletárosodott Magyarország aligha volna képes teljesíteni. Nekünk tehát nemzeti hivatásunk szempontjából nem lehet az a célunk, hogy az országban egy túlméretezett munkásosztály alakuljon ki, hanem ellenkezőleg, a társadalom azon rétegeit kell egyre szaporítani, növelni és erősíteni, melyek legszilárdabban tudnak ellenállni minden társadalmi fel-forgatásnak. Ez pedig a földműves-és kisiparososztály, melyek századokon keresztül nemzetfenntartó oszlopai voltak a hazának, melyeket a múlt és jelen, a hit és erkölcs, érzés és gondolkodás erős kötelékekkel fűz a hazához.

Az önálló, független kisegzisztenciák számának szaporítása lehet csak tehát a magyar gazdasági politika célja és feladata. Mi nem akarjuk a falu életét megbolygatni. Mi nem akarjuk, hogy a falu városokba, gyárakba vándoroljon. Mi nem akarunk olyan falvakat látni, milyenek Franciaországban már vannak, hol a házak összeomlanak, a földek parlagon hevernek, mert a lakosok mind a városba költöztek el. Nem akarunk látni olyan karavánokat, milyeneket a nagy belga költő, Emile Verhaeren fest le az ő szélesen hömpölygő strófáiban, hogy a falu népe sötét, elkeseredett lélekkel vánszorog a város felé, mely elnyeli őket, hogy rövid idő múlva a többiekkel a szabadság dalát énekeljék ők is. Nekünk nem kellene ezek a szabadságdalok, mi már ismerjük azokat eléggé. Nekünk olyan falu kell, melyet a templom megnemesít, az iskola kiművel, a higiénia egészségessé tesz s hol továbbra is a «Szózat»-ot éneklük. Olyan falu, melynek lelke, szelleme, erkölcsse, mint Oswald Spengler, a nagy történelemfilozófus meg-állapítja — egészséges.

A magyar föld még elég nagy, elég termékeny arra, hogy a szaporodó népességnek helyet, megélhetést nyújtson. Hiszen magán azon a másfélmillió hold, ma még használhatatlan szikes területen 100—150 ezer kis parasztgazdaságot lehetne létesíteni és több mint félmillió magyarnak biztos életlehetőséget nyújtani. A hitbizományok rendezése, az eladásra kerülő birtokok állami megvétele stb. sok lehetőséget nyújt arra, hogy józan földbirtokpolitika mellett a gazdasági egyedek számát egyre szaporítsuk. Hasonlóképpen nagy lehetőségeket nyújt a szaporodó népesség elhelyezkedésére a kézművesipar is, csak fel kell emelni, meg kell segíteni ezt az értékes, eléggé fel nem becsült társadalmi osztályt, mely nagyrahivatottságát azzal is bebizonyította, hogy nehéz viszonyai között munkájával már jelentékeny exportot is el tudott érni.

Az ipar egykor azzal jött s azon a címen követelt különleges támogatást a maga számára, hogy munkaalakokat teremt, munkával látja el az ország egyre szaporodó népességét. A technika szédületes fejlődése s a racionalizálási rendszerek túlhajtása folytán erről ma már aligha lehet szó. Hiszen a legújabb iparstatisztikai kimutatások szerint, míg 1913-ban bizonyos mennyiségű iparcikk előállításához 100 munkásra volt szükség, addig ma, 1930-ban ugyanazon eredmény eléréséhez csak 71 munkás kell. Vagyis nem egészen két évtized alatt 29 %-kal csökkent az iparban a szükséges munkaerők száma. Azért I. M. Keynes, a cambridge-i egyetem világhírű tanára egyenesen ebben a technikai fejlődésben látja a mai világhátréteg okát. «Gyorsabban találtuk fel — írja — a munkaerővel takarékoskodó módszereket, mint hogy az így fölöslegessé vált munkaerőt el tudtuk volna helyezni.» És ennek a technikai fejlődésnek jövője szinte beláthatatlan. Természetesen csak addig, míg az emberiség lelki-

ismerete s az állam hatalma megállj!-t nem kiált a gépek elé s meg nem állítja a gépek korlátlan alkalmazását a gyáriparban éppúgy, mint az agrikultúrában. *Mert hiszen a föld célja az ember és nem a gép; a munka célja az ember és nem a gép, s ezeknek a vasszörnyeteknek nincs joguk milliók kezéből kivenni a kenyeret.*

A megalkotandó nagy, egységes gazdasági program alapja és súlypontja tehát nem lehet más, mint a mezőgazdaság. De ki kell terjeszkedni annak a gazdasági élet minden ágára és minden irányára, a termelésre éppúgy, mint az értékesítésre és fogyasztásra.

Ami a termelést, különösen pedig a mezőgazdasági termelést illeti, itt legelőször is szakítani kell az egyoldalú, a csaknem kizárólagos gabonatermeléssel. A mai gazdasági válság mutatja legjobban, hogy a monokultúra mily veszedelmes a mezőgazdaság terén s hogy csak a polikultúra tud nyugodtabb gazdasági életet biztosítani. A gabonatermeléssel egyenrangúvá kell tenni tehát az állattenyésztést és figyelemmel kell lenni a z ipari növények termelésére, fokozni kell a gyümölcsstermelést, melynek fontossága az export szempontjából is egyre emelkedik.

Ami pedig a gabona-, a búzatermelést illeti, át kell térnünk *a minőségi termelésre*. Abban a világversenyben, melyet az amerikai búza indított meg s melyhez előbb-utóbb hozzá fog járulni az orosz búza versenye is, csak jobb minőségű búzáunkkal fogunk valahogy megállani. A híres Manitoba-búza meghódította az európai piacot, mert magas süthetőségi értéke van. A Manitoba I. búza süthetőségi értéke 92, míg az európai búzáké csak 65. Magyarországnak azonban tíz olyan tiszai búzafélesége van, melynek süthetőségi értéke nagyobb, mint a Manitoba I. búzáé. Ezen helyzeti előnyünket lehetne kihasználni tehát a jövőben, mert hisz Európa egyetlen más államában sem lehet

hasonló búzát termelni. Ehhez azonban egész mezőgazdasági termelésünk rendszeres, alapos és tudományos⁹ átszervezése lenne szükséges.

Éppen ily tervszerűen, ilyen céltudatosan kell megállapítani, kijelölni az *ipari termelés* feladatait is. Bármily magas fokra emeljük is mezőgazdaságunkat, bármily virágzó legyen is a mezőgazdaság, az országnak szüksége van nagy és virágzó, hatalmas, fejlődni képes iparra, mert csak az az ország lehet gazdaságilag erős és független, melynek fejlett ipara van, melyben a gazdasági élet mind a három ága egyképpen sikeresen és eredményesen működik.

Már Széchenyi sokszor és erőteljesen hangoztatta az ipar szükségességét és fontosságát az ország gazdasági életében és sokszor szembeszállt «azon mendemondával, hogy honunkban mi csak pásztorok és földművelők lehetünk s tőlünk el vannak rekesztve a fabrikák és manufaktúrák.» (Hitel 98. 1.) Kossuth pedig az ő lángoló ékesszólásának erejével, eredményekben

⁹ A tudomány igénybevétele nélkül ma már nem lehet eredményes mezőgazdasági termelést folytatni. Ezért kellene jobban fejleszteni a mezőgazdasági kísérleti és kutató intézeteket. Amerikában még az ipart is ezek a kutató intézetek tették nagygyá. Két év előtt a washingtoni Tudományos Akadémia nemzeti kutató tanácsa kimutatást tett közzé azokról a tudományos laboratóriumokról, melyeket a különböző iparágak tartottak fenn. 1920-ban 300 ilyen ipari kutató és kísérleti intézet volt az Unióban. A legnagyobb a Bell-Társaság laboratóriuma New-Yorkban, melyben kétezernél több tudós, vegyész és mérnök végez kutatást a telefon, telegráf, gramofon, rádió és kábelekre vonatkozólag. Dupont de Nemours kémiai gyárában Wilmingtonban 223 tudományos kutató és 637 segédkutató dolgozik. A General Electric Company clevelandi gyárainak laboratóriumaiban 200-nál több tudós szakember tanulmányozza az izzólámpával összefüggő kérdéseket. És így tovább. Ezekhez képest mily szegényesek a mi mezőgazdasági kutató és kísérleti intézeteink.

gazdag munkájával hirdette az iparosodás szükségességét és félkarú emberhez hasonlította az olyan országot, melynek csak mezőgazdasága van, de ipara, fejlett ipara nincsen. És az azóta eltelt hosszú évtizedek során át mindig voltak nagy és kiváló férfiak, kik szinte egész életükön át iparunk fejlesztésén, iparunk felvirágoztatásán dolgoztak, e nagyfontosságú ügynek szentelve egész munkásságukat.

Az ipar mindenekelőtt a munkások ezreinek nyújt munkát, kenyeret, ad megélhetést, s ezzel nagy, szociális feladatokat old meg az ország belső életében. Az ipar továbbá ellátja a mezőgazdaságot az üzeméhez szükséges iparcikkokkal. Itthon, bent az országban dolgozza föl a mezőgazdaság nyersterményeit, főlegessé téve ezzel, hogy a mezőgazdaság még ezen terményei számára is külföldi piacokat keressen. Mindezzel az ipar egyik főtényezője, előmozdítója lesz a mezőgazdaság fölvirágzásának is. Az ipar legfontosabb feladata végül, bent az országban készült termékeivel, iparcikkokkal ellátni, kielégíteni az ország lakosságának minden ipari szükségletét, s ezzel visszatartani és az országban marasztalni mindazt a pénzt, amit különben külföldre lennének kénytelenek kivinni, a külföldnek lennének kénytelenek kifizetni. *A fejlett ipar tehát egyik főtényezője az ország belső vagyonosodásának s egyben gazdasági függetlenségének is.* Amely országnak nincs fejlett ipara, az voltaképpen adófizetője a többi államoknak. *5 az aktív kereskedelmi mérleg is nagyrészt az ipar fejlettségétől függ.* Már pedig az aktív kereskedelmi mérleg legfőbb bizonyítéka egy ország gazdasági függetlenségének, szilárdságának s egyik főalapja az ország hitelképességének.

Az ipar fejlesztése, támogatása tehát fontos nemzeti, állami érdek. A fejlesztés, a támogatás alapelvei pedig az előbb mondottakból következnek. Támogatni

kell azt az ipart, mely működésében szociális feladatait is mindig szem előtt tartja. Fejlesztani, támogatni kell azt az ipart, mely elsősorban mezőgazdasági célokat szolgál s a mezőgazdaság számára dolgozik. Különösen fejleszteni, támogatni kell azt az ipart, mely a nagy tömegek részére tömegárukat gyárt, mely a lakosság nagy rétegének szükségleteit akarja kielégíteni, s így nagy összegeket tart vissza az országban, amelyek különben külföldre kerülnének. A segítség, a támogatás eszköze pedig igen sokféle lehet. A védővámokon kívül, melyek értéke különben is sokszor igen viszonylagos (egyiknek használ, másiknak árt), van erre elegendő módja, eszköze az államnak, egészen odáig, hogy ahová az állam keze, hatalma, befolyása elér, ott maga az állam követelje meg a hazai ipar támogatását.

Mindezen szempontokból sokat megvalósítva, életre híva találunk már abban a törvényjavaslatban, melyet Bud miniszter az iparfejlesztés ügyében most terjesztett a törvényhozás elé. Reméljük, ezen törvényjavaslat kiindulópontja lesz egy újabb korszaknak iparunk életében, történetében.

A megalkotandó nagy gazdasági programnak választ kell adnia továbbá arra a kérdésre is: *hogyan és hol értékesíthetjük mezőgazdasági termékeinket*, hol található meg azokat a piacokat, melyekre mezőgazdaságunknak okvetlenül szüksége van? Hiszen egész vámgyűrű vesz körül és magasra emelt védővámok várják mindenfelé termékeinket. Ez év elején még volt remény, kilátás arra, hogy a vámfalak talán ledőlnek majd. Graham angol miniszter mozgalmat indított a Vámvédelem teljes megszüntetése érdekében, nemzetközi konferenciát is hívott össze ebben az ügyben, de sikertelenül. Amint nem lett sikere Flandin francia kereskedelmi miniszternek sem a vámháború fel függesztésére, az úgynevezett vám-treuga Deire

vonatkozó kezdeményezésével. A vámháború tovább folyik.

Ily körülmények között a kivitel, az értékesítés nehézségeit elsősorban a helyes, a céltudatos termeléssel tudjuk csak legyőzni. Azt kell termelnünk, oly minőségben, mire az általunk elérhető piacoknak szükségük van. *Azt kell termelnünk, amit el is tudunk adni.* Úgy kell tennünk, mint Dánia tett ezelőtt ötven esztendővel, midőn hozzánk hasonló gazdasági válságba jutott. Megvizsgálta a szomszédos piacokat. Kikutatta, mire van ezeknek szükségük, aztán egész erővel rávetette magát a tejre, vajra stb. s ma Dánia egyike a leggazdagabb országoknak.

E mellett természetesen folytatni kell azokat az internacionális tanácskozásokat, melyek a keleti agrár államokkal a bukaresti, a varsói konferenciákon megindultak és mielőbb komoly megfontolás tárgyává kell tenni a most lefolyt belgrádi konferencia határozatait, melyek értelmében Magyar-, Bolgár-, Jugoszláv-, Lengyel- és Románországek a búzát, tengerit és rozsot közös ár és közös föltételek mellett fogják exportálni a külföldre.

A kormánynak pedig feladata az időnként fölmerülő kereskedelmi politikai tárgyalások, kereskedelmi és vámszerződések megkötése alkalmával lehetőleg biztosítani a kivitel lehetőségét, egyik-másik vonatkozásban még a preferenciális rendszer megalkotásával is, a *do ut des*, a piacot piacért elvek alapján.

A kivitel megkönnyítése, a kivitel biztosítása azonban nem fogja magával hozni az árak lényeges emelkedését. Az árakat akkor is csak a tengerentúli verseny, a világpiac helyzete, a kereslet és kínálat fogja kialakítani. Az egyre csökkenő árakkal szemben csak egy módon segíthetünk gazdasági helyzetünkön: *ha a mezőgazdasági árakkal összhangba hozzuk a többi ter-*

melési ágak árait is. Vagyis meg kell indítani az olcsóbodási folyamatot nálunk is, le kell törni a drágaságot, ha nem is oly erőszakos módon, mint Németországban, de teljes erővel, az egész vonalon. Akkor egyszerre növekedni fog a fogyasztás, eredményesebb lesz a termelés, megindul a vállalkozási kedv és újra megindul az élet, az elevenség, a munka, melyre félig megdermedt gazdasági életünknek már oly égető szüksége van.

Végül mondjunk még néhány szót a *fogyasztásról* is. Termelés és fogyasztás szoros összefüggésben vannak egymással s ha emeljük a fogyasztást, erősítjük a fogyasztóközönség vásárló erejét, erősítjük, segítjük a termelést is. A fogyasztás érdekében mindenekelőtt *több szabadságot kell adni a kereskedelemnek.* Mi egy cseppet sem vagyunk hívei a gazdasági liberalizmusnak. Mi azt valljuk, amit a bécsi egyetem nagyhírű tanára tanít, hogy «Ahol a gazdasági liberalizmus korlátlan uralomra jut, föllépnek a krízisek s a tömegek elproletáriásodnak.» De valljuk mégis, hogy a gazdasági élet tényezői között a kereskedelemnek kell a legtöbb szabadság: hogy a kereskedelem legkevésbé bírja el a bürokráciát, hogy a kereskedelem legkevésbé tud megküzdeni a kötöttségekkel. Hiszen a kereskedelemnek gyorsaság, a helyzetek gyors kihasználása kell. Ez sikerének titka, s ebben nem lehet megakadályozni, mert végül megbénul az egész kereskedelem. *A fogyasztás érdekében elő kell mozdítani a további forgalmat.* Utat, vasutat, gazdasági vasutat úgy kell építeni, hogy a mezőgazdaság elhanyagolt vidékét a fogyasztó piacok közelébe hozzák. Az államvasutakat pedig be kell állítani a gazdasági élet szolgálatába. A vasút nem lehet «üzem», melynek saját céljai vannak, a vasút eszköz az egyetemes gazdasági célok szolgálatában s tarifapolitikájával alkalmazkodni köteles az ország megnehezült gazdasági viszonyaihoz. *Végül pedig meg*

kell szervezni a fogyasztást azokban az intézményekben, melyek az egész országot behálózva a fogyasztót direkt összekötetésbe hozzák a termelővel. A szervezett fogyasztás ma közgazdasági nagyhatalom lehetne, mely nemcsak a drágaság enyhítését jelentené, de szabályozná a forgalmat, befolyásolná a jövedelemelosztást, sőt magát a termelést is.

Cassel, a jelenkor egyik legnagyobb közgazdásza a gazdasági világválság okát, eredőjét abban látja: hogy «az arany termelése nem tud lépést tartani az egyre szaporodó árutermeléssel.» Kahn, a híres amerikai bankár ugyanily értelemben, de rövidebben így határozza meg a válság okát: «több az áru, mint az arany.» Mind a két megokolás voltaképpen azt fejezi ki, amit mi e fejtegetések elején mondtunk, hogy megvan zavarva a termelés rendje, hogy nincs meg többé az arány a termelés és fogyasztás között. A világ sok millió mázsával több gabonát termel, mint amennyit el tud fogyasztani; a világ évente sok miliárddal több értékű iparcikket termel, mint amennyire az emberiségnek szüksége van. Ez az oka és eredete a nagy gazdasági világválságnak. Megoldani csak úgy lehet, ha a világ gazdasági életének vezetői iparkodnak a megzavart gazdasági rendet helyreállítani, belátva azt az egyszerű, természetes igazságot, hogy a termelésnek mindig és mindenkor számolni kell az emberiség számával, természetes szaporodásával és fogyasztóképességével.

Mi egymagunkban a válságot megoldani képesek nem vagyunk. A megalkotandó gazdasági programtól azt várjuk, hogy megjelöli a gazdasági megújulás útját, melyen a jövőben haladnunk kell és megjelöli az eszközöket, melyekkel addig is a válság nehézségeit úgy ahogy leküzdhetjük.

A program megalkotóit pedig munkájukban ne korlátozza semmi gazdasági rendszer, vagy gazdasági

jelszó, csak maga az élet, a valóság, a szükség lebegjen szemek előtt. Azt kell tennünk, akár agráriusok vagyunk, akár merkantilisták, amit a mai viszonyok között tenni lehet és tenni szükséges. Gazdasági liberalizmus! Igen, a gazdasági életnek szabadság kell, de nem feltétlen. Az etatizmus veszélyes! Igen, ha állami szocializmussá fajul, de nehéz időkben, veszedelmek között az államnak kell vezetni a gazdasági életet is. A Széchenyi programja nyílt támadás volt az ősi magyar alkotmány ellen. Az alkotmány ellen, ami a legszentebb dolog volt az akkori idők magyarjai előtt, amelyért századokon keresztül annyi vért, életet áldozott. Széchenyi megtámadta mégis, mert így kívánta ezt a szükség, az *élet*. *Mert tudományos rendszereken, gazdasági jelszavakon, sőt még a gépeken is túl van ami nagyobb, ami fontosabb és szentebb, — az ember.*

III.

Az a nagy munka, az a korszakalkotó reformátori tevékenység, melyet Széchenyi a Hitellel megindított, nem vonatkozott pusztán anyagi, gazdasági célok elérésére. Széchenyi hatalmas koncepciója, lángoló lelkesedése nagy, erkölcsi, etikai célokra irányult. Igen, mindenekelőtt gazdaggá, vagyonossá akarta tenni nemzetét, hogy ezzel a politikai szabadságot is megszerezze számára. «Mert akárki mit ábrándoz, — írja a Hitelben — csak a vagyonos nemzet szabad.» Ám a gazdasági jólét, a politikai szabadság Széchenyi célkitűzésében nem volt a végső cél. Ő ezek által, ezek segítségével a magyar nemzetet mint fajt, mint nemzetiséget faji tulajdonságaiban akarta kifejleszteni, megnevesíteni és az erkölcsiség magaslataira vezetni. «Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátságait mint erélyét megőrizni, azokat szeplőtelen minőségben kifejteni,

erőit és erényeit megnemesíteni», ez volt a nagy erkölcsi cél, mely Széchenyi szemei előtt lebegett. «Országunk nagysága — kiált föl a Stádiumban — a nagy tökélyre fejlesztett erkölcsiség.»

Ma is, aki nyitott szemekkel nézi nehéz helyzetben vergődő nemzetünk gazdasági és társadalmi életét; aki figyelve tekint át közéletünk és társadalmi életünk egész területét: ha az utat keresi, melyen a súlyos gazdasági válságból kiszabadulni lehetne és az eszközök után kutat, melyekkel a válságot megoldani lehetne, csakhamar rá fog jönni, hogy a mi korunknak is, a mai társadalomnak is nemcsak gazdasági, de lelki, társadalmi megújódásra is szüksége van. Sőt kénytelen lesz belátni azt is, hogy hiábavaló a legjobb gazdasági program, mitsem érnek a legcélravezetőbb eszközök: *belső, erkölcsi, társadalmi megújódás nélkül nincs és nem is lehet gazdasági megújódás sem.*

Ezt az összefüggést a vagyonosodás, a gazdasági élet és lelki kultúra között észrevette Kornis Gyula is, a kiváló filozófus és történetbölcse, ki nemzeti megújódásunk érdekében egyformán követeli az erőteljes gazdasági politikát és az erőteljes kultúrpolitikát, és pedig együtt és egyszerre.¹⁰

Mert hát nem igaz az, hogy a gazdasági élet felvirágoztatásához, a népek anyagi jólétéhez csak tőke kell, csak nyersanyag kell, meg fizikai munka, meg forgalom és fogyasztás, kellő adminisztráció és nagy haszon. Kell oda más is. Kell erkölcsi egészség, szellemi integritás, belső elrendezettség, kell tiszta közélet, tisztakezü adminisztráció, gazdasági erkölcs, sok-sok szociális érzés, felebaráti szeretet és kell erős nemzeti öntudat és hazafiság is.

¹⁰ Nemzeti megújódás. Írta Kornis Gyula. Budapest. 1929. Eggenberger-féle könyvkereskedés.

Mindebből pedig sok hiányzik; mindebből oly kevés van ma a magyar társadalomban, társadalmi életünkben.

A magyar társadalom belső, lelki világának megváltozása, a régi erkölcsi fogalmak elhomályosodása, lelki egyensúlyának fölbillenése a háborút, a forradalmakat követő időkben kezdődött. Mikor jött az infláció és vele a konjunktúra. Mikor jöttek a nagy gründolások, a hajszolt üzletek, a munkanélküli szerencsevagy ónok, a tiszavirágéletű új vállalatok, új szindikátusok, új bankok mindennap. Mikor milliókat lehetett nyerni a tőzsdén, tehát tőzsdézett az egész ország; mikor a kiviteli engedélyeket a kávéházakban árulták, mikor a «kijárok» csakugyan ki tudtak járni mindent. Történelmünk e szomorú esztendeiben úrrá lett a lelkeken a pénzvágy, a munkanélküli pénzszerzés, az a felfogás, hogy itt országos vásár folyik mindennap mindennel, hogy itt pénzzel mindent meg lehet venni. És életre kelt, magasra burjánzott a lelkekben az egyéni önzés, a kapzsiság, az irigység, a mindenkit legázoló érvényesülni akarás. Mindmegannyi kóros lelki tünet, kóros lelki állapot, mely ha uralomra jut egy társadalomban, lehetlenné tesz minden gazdasági föllendülést és gazdasági megújítást.

Ennek a kóros lelki állapotnak eredménye az a *közéleti korrupció*, a megvesztegetések, a panamák ama megborzongató tömege, melyek most kerülnek sorba egymásután napfényre, melyekből csak most látjuk, hogy mily mélyen fertőzték meg közéletünket, mily magasra tudtak fölhatolni és hogy tudtak beférközni legfélétebb és legmagasabbra becsült intézményeinkbe is.

Ha gazdasági megújítást akarunk, elsősorban ezzel a közéleti korrupcióval kell leszámolnunk. Ki kell irtani a fekélyt alaposan, le kell leplezni a bűnösöket

irgalmatlanul, ki kell söpörni könyörtelenül. Csak az a nemzet teljesítheti történeti hivatását, melynek testét nem rágja át a korrupció rákfenéje. Csak akkor erős, egészséges a nemzet lelke, ha ellen tud állani a panamák mindent megörlő bacillusainak. Romlott társadalomban nem lehet egészséges gazdasági élet. Korrupt állami, községi adminisztráció mellett szó sem lehet gazdasági megújulásról. Már csak azért sem, mert a közhivatalok korrupciója éppen azokat tartja vissza, riasztja el a gazdasági élet, a vállalkozás területéről, akik üzleti megbízhatóságuk, szoliditásuk alapján elsősorban lennének hivatva arra, hogy az állam, a közületek gazdasági életének részesei legyenek.

És meg kell szüntetni, ki kell küszöbölni gazdasági életünkől az úgynevezett *protekciónak kereskedelmi üzleteket is*. Azt a protekcionalizmust, mely egyik kóros jelensége volt szintén közéletünknek s az állam gazdasági politikájának. Hogy az üzemek, akciók, vállalatok egész sora alakult az elmúlt években az állam pénzén, az adózók filléreiből, nem gazdasági szükségletből, nem remélhető üzleti, kereskedelmi rentabilitás alapján, hanem vagy jelszavak miatt, vagy különféle összeköttetések és protekciók útján. Az ilyen alakulatok szintén a közélet, a gazdasági élet kóros jelenségei közé tartoznak. Mert elveszi azok munkakedvét, kik ilyen összeköttetések hiányában minden remény nélkül tudnának csak munkához fogni. Ezek mellett elsorvad minden vállalkozási kedv, meghiúsul minden kezdeményezés. Pedig ezek nélkül sohasem fog gazdasági életünk a pangás, az aléltág szomorú állapotából új életre, új elevenségre ébredni.

Újra uralomra kell juttatnunk továbbá *a gazdasági erkölcsöt is*, az erkölcsöt a gazdasági életben, különösen a kereskedelemben. A hitelt, a bizalmat, a szavahihetőséget, a szoliditást stb., ami mindig és minden-

kor alapja volt a kereskedelmi életnek. A sok káros tényező befolyása alatt összeomlott, megingott ez is. Sok jellemző tünetet lehetne elmondani erről. Ám legyen elég felemlíteni itten a gazdasági élet egy nagytekintélyű gyülekezetének, a Nagykereskedők Kongresszusának megállapítását, hogy: «A hitel igénybevétele kői ül nagy erkölcsi süllyedés tapasztalható.» Súlyos kijelentés ez egy komoly testület részéről. De igazságát bizonyítja az is, hogy a kényszeregyességről szóló törvényt éppen ezen szempontokból kell módosítani.

Szóval egy megtisztított és megtisztult közéletre és társadalmi életre, egy tiszta politikai és gazdasági légkörre van szükségünk, ha a gazdasági megújítást csakugyan el akarjuk érni, meg akarjuk valósítani.

És elgyengült, elhomályosodott államban, társadalomban egyaránt a szociális érzés. Az a szociális érzés, melynek iparkodnia kellene, éppen a mai nehéz gazdasági helyzetben kiegyenlíteni, letompítani, gyengíteni azokat az ellentéteket, melyek a vagyoneelosztás folytán, a gazdagság és nincstelen szegénység közt tátonganak. Az a szociális érzés, mely azt tanítja, hogy a magánvagyon szent és sérthetetlen ugyan, de minden magánvagyonnak van a telekkönyvben teherlapja is, melyen a «szociális kötelességek» be vannak táblázva. Az a szociális érzés, mely azt tanítja, hogy minden üzem, minden vállalat szolgálat, melyek feladata lehetővé tenni, hogy az ember legfőbb erkölcsi kötelességét, a munkát teljesítse.

És mégis éppen most kell azt látnunk, hogy mikor ezer sebtől vérzik a magyar társadalom, mikor száz-
ezrekre rúg a munkanélküliek száma, mikor a falu, a város kisemberei a nagy válság terhei alatt sínylődnek, mikor az intelligencia a végletekig leszorított életigényekkel éli életét, akkor a közületek, a közüzemek a polgárok adófilléreiből oly jelentékeny oly magas fize-

téseket juttatnak egyeseknek, melyek teljesen ellentétben vannak az igazságossággal, amilyen fizetésekre a háború előtt, tehát rendezett időkben, gondolni se mertünk volna.

Hasonlóképpen sérti a szociális érzést és a gazdasági élet etikáját az a sok *álláshalmaz*, melyet magunk körül láthatunk. Hogy akkor, midőn annyi száz és száz szellemi munkanélküli lihegve fut nap-nap után, hogy legalább a mindennapi kenyeret meg tudja szerezni magának és családjának, van sok szerencsés ember is, ki protekció és szerencsés körülmények találkozása útján nem egy, de több jól fizetett állást is tud megkaparítani magának.

Mindezek a kiáltó szociális igazságtalanságok a legsúlyosabban deprimáló hatással vannak gazdasági életünkre, gazdasági életünk fejlődésére. Mert ezen beteg gazdasági és társadalmi viszonyok között, ezen igazságtalanságok behatása alatt olyan atmoszféra keletkezik, mely elsorvaszt minden rendszeres munkával és erőfeszítéssel járó törekvést és a társadalmi élet széles rétegeiben megöli a munkakedvet. Mert ne feledjük el, hogy a munkanélküliség, a nyomor és a tobzódó gazdagság, a közéleti korrupció okvetlen és szükségszerűleg kitermeli magából a bolsevizmust.

A gazdasági fejlődés és haladás, a gazdasági megújulás alapföltétele: a hit a munkában. Hogy minden anyagi jólét, haszon és jövedelem egyedüli jogos forrása a munka s *a mindennapi kenyeret csak akkor vehetjük jogosan magunkhoz, ha azért derekasan megdolgoztunk.*

Végül több hazafiságra, több nemzeti érzésre, nemzeti öntudatra van szüksége társadalmunknak, ha a gazdasági megújodást komolyan el akarjuk érni. Nem a szavaló hazafiságra, mely egy nap százszor is elharogja a három Nemet és a rendes estéli társaságban mindennap elátkozza Trianont. Ilyen hazafiság volna

elég Nekünk tettekben, cselekvésben, elhatározásban megnyilatkozó nemzeti érzésre, nemzeti öntudatra van szükségünk, mely ha szükséges, tud lemondani is, szenvedni is a hazáért.

Társadalmunknak kellene elsősorban megerősíteni, megszilárdítani azt az elhatározást, hogy nem veszünk pénzünkért idegen árut, még ha ez jobb is a miénknél, hogy nem visszük ki idegenbe pénzünket, ha erre nincs okvetlen szükség. Ezt a nemzeti önérzetet, elhatározást ma hiába keressük társadalmunkban. Hiszen a magyar társadalom például 1929-ben nyolc milliópengőt fizetett ki a külföldnek friss főzelékért, amit két-három hét után itthon is bőven megkaphatott. És a magyar társadalom ugyanekkor 19 milliót fizetett ki banánért és déligyümölcsért, mert már megunta az itthoni almát. És a magyar társadalom ugyanekkor annyit fizetett ki a külföldnek szövetért és selyemárukért, mint amennyit bevett az összes búza-, liszt- és sertéskivitelért. Ilyen elgyengült nemzeti önérzet, öntudat mellett aztán nem igen várhatjuk gazdasági életünk jobbrafordulását. Hiszen például azért áll mozdulatlanul száz és száz magyar bányász kezében a csákány; azért szenved és éhezik száz és száz bányászcsalád, mert mi sokkal több külföldi szemet fogyasztunk, mint magyart, csak azért, mert a külföldi után kevesebb — a korom.

A magyar társadalomnak rá kell eszmélnie arra, *hogy a magyar termelés előmozdítása, a magyar mezőgazdaság, ipar és kereskedelem támogatása: ez az igazi országot teremtő, országot építő, az országot újjászervező munka, melyben mindnyájunknak részt kell vennünk.* A magyar termelés, a magyar ipar védelme, támogatása nem vámszerződések, nem hirtelen föllobbanó tulipánmozgalmak útján, de a nemzeti öntudat, önérzet és elhatározás alapján, ez fogja segíteni az országot a gazda-

sági válság súlyos napjaiban, ez fogja meghozni a boldogabb jövőt.

A jelenkor egyik legkiválóbb gondolkodója *Scheler* Miksa, kinek etika-filozófiai munkái¹¹ nagy feltűnést keltettek a külföldön, azt fejtegeti «hogy: «az élet és szellem hanyatlásának, az uralkodó kultúra elöregedésének jele, ha az erkölcsi közfelfogásban és gyakorlatban az erkölcsi eszmék felett az utilitarizmus érvényesül, és a sír, a pusztulás széléhez ér az a nemzet, mely a nagy erkölcsi eszmék befogadására többé nem képes».

Mi társadalmi, lelki, erkölcsi és gazdasági megújhodást hirdetünk: *mert élni akarunk ezután is*.

*

A Hitel centennáriumával egybeesik egy másik irodalmi évforduló is. Most száz éve halt meg Katona József, a legnagyobb magyar tragédia, a Bánk bán halhatatlan költője. Darabjának egyik legszebb, a legnagyobb költészettel és művészettel megrajzolt alakja: Tiborc. A magyar paraszt, a magyar faj ősi, örök típusa. Elsírja keserveit, szenvedéseit a Nagyúr előtt és Bánk pénzt ad neki. És ekkor kezébe véve a pénzt, szívekbe markolóan így kiált föl:

Szép pénz,
De ha mást nem adhatsz, szegényebb
Vagy azoknál, kiknek adsz.

A magyar lélek mélységeiből fakadt fölkiáltás ez. Pénz, jólét, vagyon, hiszen szép dolgok ezek. De *más is* kell neki. A magyar lélek erkölcsi, szellemi javakat is kíván, a magyar lélek lelki megújhodás után sóvárog . . .

¹¹ M. Scheler: Die Formen des Wissens und die Bildung. Berlin., 1925.

M. Scheler: Ressentiment im Aufbau des Moralen Abhandlungen und Aufsätze. Berlin, 1927.